

GESCHIEDENISBURO – NIEUWSBRIEF

Jaargang 3 – juli 2023

Drs. Freja van der Zee-Dijkstra www.geschiedenisburo.nl geschiedenisburo@kpnmail.nl tel. 06 23 93 48 04

AGENDA

HET HELE JAAR TE BOEKEN:

A. *Tour de Fean* – Kom van alles te weten over het veenlandschap rondom Heerenveen en de mensen die daar woonden en werkten. Per auto gaan we op zoek naar diverse sporen uit het verleden. De tour wordt hier en daar afgewisseld met een korte wandeling. **Het basispakket van 2.5 uur kost €75,- (max. 3 personen).**

B. *Emancipatie in Veertien Verhalen* – In de Heerenveense wijk Skoatterwâld zijn straten vernoemd naar personen die zich in het verleden hebben ingezet voor de emancipatie van de arbeider en/of de vrouw. Tijdens een wandeling door de wijk vertel ik je graag hun verhaal. **Het basispakket van 2 uur kost €50,- (max. 10 personen).**

VOORUITBLIK

In oktober start het nieuwe winterprogramma met de onderstaande cursussen. Het cursusaanbod staat binnenkort ook op de website.

A. Inleiding op de Renaissance, een veranderend mens- en wereldbeeld

De Renaissance staat voor kunst, maar ook voor wetenschap en filosofie, voor ontdekkingsreizen en voor een verschuiving in de Middeleeuwse standenmaatschappij. Het zijn verschillende aspecten van de samenleving en toch zijn ze onlosmakelijk verbonden.

In deze tiendelige cursus verdiepen we ons in het ontstaan van de Renaissance en in de ontwikkelingen op het gebied van o.a. de beeldende kunsten, de literatuur, de architectuur, de filosofie en de wetenschap. Hierbij maken we gebruik van concrete voorbeelden en ontbreken bekende namen zoals Erasmus, Copernicus, Michelangelo en Leonardo da Vinci uiteraard niet!

Roderesch: dinsdagen 3 oktober t/m 12 december, 19.30-21.30 uur
Gorredijk: woensdagen 4 oktober t/m 6 december, 14.00-16.00 uur

B. Nederland: van Republiek tot Koninkrijk

Hoe vergaat het Nederland eigenlijk na de traumatische gebeurtenissen van het Rampjaar? In deze tiendelige cursus proberen we het antwoord te vinden op die vraag. We starten in het jaar 1674 en verdiepen ons in de politieke, economisch-sociale en culturele ontwikkelingen van ons land t/m het jaar 1848. De Zilveren Eeuw, de Franse tijd en de Belgische Opstand zijn een paar voorbeelden van de onderwerpen die aan bod komen. Waar mogelijk zoomen we in op de Friese geschiedenis binnen het thema.

Drachten: woensdagen 4 oktober t/m 6 december, 19.30-21.30 uur

KWARTAALKIEKJE – geschaad vertrouwen?

Premier Drees tijdens de kabinetscrisis in 1955 - historiek.net

Het zal niemand zijn ontgaan: kabinet Rutte IV is gevallen. Door eigen toedoen, want de bewindslieden werden het niet eens over het z.g. asiëldossier. En dat terwijl er al lange tijd ook sprake was van externe druk, vanuit de Tweede Kamer.

Het lijkt immers een gewoonte te zijn geworden: het indienen van een motie van wantrouwen of afkeuring. Sinds kabinet Rutte I aantrad op 14 oktober 2010 zijn er 70 van dergelijke moties ingediend tegen het hele kabinet of tegen één of meer bewindslieden. Geen enkele motie haalde een meerderheid. Wel is een aantal keren een minister afgetreden ná een motie, zoals Sigrid Kaag en Ank Bijleveld in 2021. Zij waren toen al demissionair overigens. Even ter vergelijking: tijdens de vier kabinetten Drees (1948-1958) werden er in totaal slechts vijf moties van wantrouwen ingediend.

Je kunt je afvragen of met de toename van het aantal moties de waarde en het effect van een dergelijk zwaar parlementair middel niet verwaarloosbaar wordt en slechts een geste. Ook rijst de vraag of het sterk versnipperde parlement zich dusdanig machteloos achtte ten aanzien van Rutte c.s. dat de Kamerleden geen andere mogelijkheid overbleef. Een zorgelijk gegeven, als dat zo is, want in ons land ligt de soevereiniteit (de hoogste macht) nog altijd bij het parlement, de Eerste en Tweede Kamer.

Eureka! Heerenveen...!

Meer informatie op de websites van Geschiedenisburo en Maand van de Geschiedenis!

Oktober is de Maand van de Geschiedenis. Natuurlijk komt Geschiedenisburo weer met een extra editie van de Nieuwsbrief, maar daarnaast is het mogelijk om op **20 of 27 oktober** mee te gaan met een speciale rondleiding!

Oekraïne – vervolg

Op 21 maart 1921 wordt Oekraïne één van de Socialistische Sovjet Republieken (zie de nieuwsbrief van mei 2023). De ontwikkelingen binnen het verband van de USSR zijn onderwerp van deze zesde aflevering over de, verre van volledige, geschiedenis van de Oekraïne en de relatie met Rusland.

In de schaduw van Rusland

In 1923 start de *oekraïnisering* met als doel het eenheidsgevoel in de USSR bij niet-Russen te bevorderen. In Oekraïne wordt ingezet op de deelname van meer etnische Oekraïners in het bestuursapparaat en op het bevorderen van de Oekraïense taal in de diverse besturen en in het onderwijs. Het beleid leidt tot een voorzichtig proces van natievorming, dat onder de tsaren niet mogelijk was geweest, maar wat onder het nieuwe communistische regime natuurlijk wel zijn grenzen kent. Moskou is immers primair geïnteresseerd in het behartigen van de economische en geopolitieke belangen van Rusland, en niet in de Oekraïense belangen.

Aan het einde van de jaren '20 is het dan ook afgelopen met het milde beleid. De industrialisatie wordt voortvarend voortgezet en er verrijzen in de driehoek Dnipropetrovsk-Kyiv-Zaporizja en in de Donbas gigantische nieuwe fabrieken voor de productie van staal, tractoren en locomotieven. In deze periode wordt ook de reusachtige Dniprohes-dam bij Zaporizja gebouwd. Het is dan de grootste stuwdam en waterkrachtcentrale van Europa. Het kapitaal voor de industrialisatie wordt bij de boeren weggehaald en hiertoe wordt de landbouw gecollectiviseerd: particulier bezit wordt afgeschaft en de boerderijen komen in handen van de staat.

Om de enorme bevolking van de USSR te voeden wordt graanschuur Oekraïne voortdurend leeggehaald. Dit leidt in de eerste helft van de jaren '30 tot een dramatische hongersnood, waardoor tenminste 2.5 miljoen mensen sterven. In het nationale geheugen van de Oekraïne leeft de gebeurtenis tot op de dag van vandaag voort: sinds 1991 is de laatste zaterdag van november jaarlijks een dag van nationale rouw waarop de *Holodomor* (moord door honger) wordt herdacht. Oekraïense historici beschouwen de hongersnood als een doelbewust beleid van Moskou om de Oekraïense bevolking te vernietigen. Daarvoor is echter geen bewijs. Bovendien treft de hongersnood ook andere delen van de USSR en maakt ook daar talloze slachtoffers.

De vrijheid van de Oekraïners wordt in de jaren '30 eveneens op andere gebieden ingeperkt. Culturele instellingen worden opgeheven, Russisch wordt de voertaal op de meeste scholen en politici, die verdacht worden van té nadrukkelijk opkomen voor de Oekraïense belangen, worden uit de

Communistische Partij gezet (of erger). Op de vrijgekomen posten worden pro-Russische Oekraïners en Russen benoemd. Zo wordt Nikita Chroesjtsjov* (1894-1971), de latere secretaris-generaal van de USSR, in 1938 partijleider van de Oekraïense communistische partij.

De geografische ontwikkeling van Oekraïne 1922-1954 - CC BY SA 3.0

Oekraïners buiten de grenzen

Niet alle Oekraïners wonen binnen de grenzen van de USSR, zoals die op 21 maart 1921 zijn afgesproken. Ongeveer zeven miljoen wonen verdeeld over Polen, Roemenië en Tsjecho-Slowakije en in alle drie de staten worden de Oekraïners achtergesteld. In Polen bijvoorbeeld worden Oekraïense scholen gesloten of 'verpoolst' en is het onmogelijk voor een Oekraïner om een bestuursfunctie te bemachtigen. Op het platteland is de meeste grond in handen van Poolse grootgrondbezitters.

Een reactie kan niet uitblijven. Veel Oekraïners voelen zich in de jaren '20 aangetrokken tot aansluiting bij de Oekraïne in Rusland. De Russen immers zijn in deze jaren behoorlijk tolerant t.a.v. de Oekraïense taal en cultuur. Dit gevoel slaat echter in de jaren '30 om en velen sluiten zich dan aan bij de net opgerichte Organisatie van Oekraïense Nationalisten. Haar doel is verdrijving van de Poolse machthebbers en de stichting van een onafhankelijke, verenigde en etnisch homogene Oekraïense staat met aan het hoofd een leider met onbeperkte macht. De organisatie onderhoudt betrekkingen met de Duitse geheime dienst en ontvangt van deze kant ook financiële steun. Het aan de macht komen van Adolf Hitler wordt door hen toegejuicht.

Oorlog

Op 23 augustus 1939 sluiten Duitsland en de Sovjet-Unie het Molotov-Ribbentrop-pact. Hierin wordt bepaald dat de beide landen elkaar niet zullen aanvallen. Belangrijker echter is het feit dat in het geheim de wederzijdse invloedssferen worden afgebakend en Polen wordt verdeeld. Het verdrag maakt zo de weg vrij voor de bezetting van Polen en op 1 september 1939 valt Duitsland het land inderdaad binnen, op 17 september gevolgd door de USSR. De Russen bezetten Oost-Polen onder het mom van de bescherming van de Oekraïense en Wit-Russische broedervolken daar. Op 22 september wordt L'viv overgedragen aan de Russen en de Oekraïense Sovjetrepubliek wordt 93.000 vierkante kilometer groter en acht miljoen mensen rijker. De meeste Oekraïners zijn blij om van Polen verlost te zijn en er wordt gesproken over een historische hereniging van het "grote Oekraïense volk". In juni volgt de annexatie van 16.000 vierkante kilometer Roemeens gebied met nog eens 1.3 miljoen mensen. Partijleider Chroesjtsjov hanteert in de nieuwverworven gebieden zowel de wortel als de stok. Enerzijds worden onderwijs, cultuur en bestuur geoeukraïniseerd. Anderzijds wordt elke (vermeende) criticaster van het sovjet-regime gearresteerd en in een heropvoedingskamp geplaatst of terechtgesteld. Bovendien volgt ook hier de gedwongen collectivisatie van landbouw en industrie.

Op 22 juni 1941 begint Operatie Barbarossa, de Duitse aanval op de Sovjet-Unie. In september is Kiev in Duitse handen, in oktober volgen Odessa en Charkov. Spoedig daarna is heel Oekraïne in Duitse handen inclusief de grondstoffen in het oostelijk deel. Van de industrie daar is weinig meer over. De Russen hebben de tactiek van de Verschoei Aarde toegepast en een deel van de industrie ontmanteld en afgevoerd, een ander deel vernietigd. Ook wordt de Dniprohes-dam opgeblazen, waardoor een watervloed de stad Zaporizja treft met alle gevolgen van dien. In juli 1942 maken de Duitsers Sebastopol met de grond gelijk en valt ook de Krim in Duitse handen.

In de eerste maanden van de bezetting regeren de Duitsers met de Fluwelen Handschoenen. Van een onafhankelijk Oekraïne willen ze echter niets weten, iets wat de nationalistenvolk wel hadden gehoopt. In plaats daarvan wordt het z.g. *Hungerplan* in werking gesteld. Dit omhelst het herstel van een pre-industriële samenleving, de vernietiging van steden en het teruggeven van grond aan de natuur. Hierdoor zouden de bewoners geen middelen van bestaan meer hebben en verhongeren of noodgedwongen wegtrekken. Zo zou Oekraïne een agrarische kolonie van Duitsland worden, die bevolkt moet worden met Duitsers en Germaanse broedervolken, zoals Nederlanders. Kees Staf en Meinoud Rost van Tonningen zijn verantwoordelijk voor de Nederlandse tak van deze kolonisatie. Uiteindelijk zullen 650 Nederlandse kolonisten neerstrijken in en om de stad Rivne in het noordwesten van Oekraïne. Het *Hungerplan* kost, tot dat er een einde aan komt in 1943, zo'n vier miljoen mensen het leven.

De Tweede Wereldoorlog verdeelt de Oekraïense bevolking: tienduizenden, veelal nationalistenvolk, strijden aan Duitse zijde; miljoenen vechten in het Rode Leger. Ook wat de Jodenvervolgving betreft vinden we Oekraïners aan beide zijden. Sommigen, zoals de kerkelijk leider van de Grieks-Orthodoxe Kerk, proberen Joden te redden. Maar anderen doen actief mee aan de vernietiging van het Joodse volk, zoals Ivan Demjanjuk, de beruchte kampbewaarder van Sobibór. Van de ongeveer 2.7 miljoen Joden in Oekraïne komen er meer dan 1.6 miljoen om. De meesten dicht bij huis op Oekraïens grondgebied, zoals aan de rand van Kiev, in Babi Jar (Het Ouwewijvenravijn). Hier worden op 29 en 30 september 1941 binnen 36 uur 33.771 Joodse mannen, vrouwen en kinderen doodgeschoten.

In 1943, na de Slag om Stalingrad, richten de Oekraïense nationalistenvolk zich op het voorkomen van Poolse herinlijving van West-Oekraïne. Daartoe gaan ze over op een gewelddadige etnische zuivering van Poolse inwoners in dat gebied. Hierbij worden in de jaren 1943/1944 zo'n 75.000 Polen vermoord. Wie kan, vlucht naar het (nog) Duitse deel van Polen. Uit wraak vermoorden Poolse troepen op hun beurt 20.000 Oekraïners.

Ondertussen rukken de Russen op en begin 1944 is Oekraïne weer in Russische handen. In mei wordt ook de Krim heroverd, waarna de totale bevolking wordt gedeporteerd als straf voor vermeende collaboratie met de Duitsers en in plaats daarvan bevolkt met Russen. In oktober wordt West-Oekraïne bij de Socialistische Sovjetrepubliek Oekraïne gevoegd, naar verluid op verzoek van de inwoners, die Stalin in een brief hebben verzocht om "hereniging met het Sovjet-Oekraïense moederland". Niet iedere Oekraïner is echter blij met het herstel van de macht van Moskou. Nationalistenvolk strijden verwoed tegen het oprukkende Rode Leger, maar tevergeefs. Het verzet wordt op wrede wijze de kop ingedrukt en alhoewel er tot 1956 pogingen worden gedaan om los te komen van Rusland heeft dat geen enkele kans van slagen.

Oekraïne na de oorlog

Tijdens de Conferentie van Jalta in 1945 wordt door de geallieerden de geopolitieke verdeling van een naoorlogs Europa bepaald. Oekraïne verwerft daarbij Oost-Polen en een deel van Roemenië en van Tsjecho-Slowakije. De vorming van deze nieuwe en grotere staat gaat opnieuw gepaard met grootscheepse etnische zuiveringen. Polen en Rusland organiseren een massale volksuitwisseling: ongeveer achthonderdduizend Polen moeten uit Oekraïne naar Polen vertrekken. Voor hen in de plaats komen ongeveer vijfhonderdduizend Oekraïners vanuit Polen naar Oekraïne. In de meeste gevallen gaat de verhuizing met aanzienlijk geweld gepaard, want velen voelen niets voor deze volksverhuizing. Ook met Roemenië en Tsjecho-Slowakije vindt een dergelijke uitwisseling plaats. Tevens grijpt de Russische regering de uitwisselingen aan om ruim tweehonderdduizend West-Oekraïners, veelal familieleden van nationalistische verzetsstrijders, naar Siberië te verbannen.

In 1946 wordt de Oekraïense bevolking wederom slachtoffer van een hongersnood. Door aanhoudende droogte en de voortzetting van de verplichte graanleveringen aan Rusland sterven opnieuw honderdduizenden mensen. Moskou negeert de hongersnood volkomen en zet onverstoorbaar in op het herstel van de zware industrie in de Donbas waarvoor tienduizenden Russische arbeiders worden ingezet. Zij zullen de Donbas niet meer verlaten, maar er permanent gaan wonen met hun gezinnen. Ook het westen van Oekraïne wordt met succes geïndustrialiseerd. Het gevolg is dat de economie in de jaren '50 en '60 een enorme groei doormaakt van soms wel 10% per jaar.

*Chroesjtsjov wordt als etnische Rus geboren in een Russisch dorp dicht bij de grens met Oekraïne. Op veertienjarige leeftijd verhuist hij naar Jozovka in de Donbas. Zijn vrouw is Oekraïens. Zelf spreekt hij de taal mondjesmaat; **aangehaald in Jansen, M. *Grensland* (Amsterdam, 2014), blz. 123; ***idem, blz. 142